

10. ПСЗ. Собр 2. – СПб., 1868. – Т. XLI. – Отд. II. – 1866 год. – № 44010; Собр. 2. – СПб., 1871. – Т. XLII. – Отд. I. – 1867 год. – № 44714; Морской сборник. – 1867. – № 1. – С. 19–26 (Офиц. отд.); Положение об управлении Морским ведомством // Морской сборник. – 1867. – № 8. – С. 40–49 (Офиц. отд.); Учреждение правления портами // Морской сборник. – 1867. – № 8. – С. 50–59 (Офиц. отд.); Чубинский В. Указ соч. – С. 275–289.
11. Шевырев А. П. Указ. соч. – С. 81.
12. История отечественного судостроения. В пяти томах. – Т. 2. – С. 20.
13. Отчет Кораблестроительного департамента Морского министерства за 1866 год. – СПб.: Тип. Морского мин-ва, 1867. – Отд. 1. – С. 2–33; Манн К. А. Указ. соч. – С. 499; Бурачек П. С. Заметки о флоте / П. С. Бурачек. – Ч. 1. – СПб.: Тип. Морского мин-ва, 1910. – С. 222; Военное кораблестроение в России в 1864 г. // Морской сборник. – 1865. – № 10. – С. 263–334. – (Неофиц. отд.); И.О. Сведения о делопроизводстве по железному судостроению // Морской сборник. – 1865. – № 4. – С. 309–316 (Неофиц. отд.).
14. Моисеев С. П. Список кораблей русского парового и броненосного флота / С. П. Моисеев. – М.: Воениздат, 1948. – С. 52–53; Тарас А. Е. Энциклопедия броненосцев и линкоров / А. Е. Тарас. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2002. – С. 59, 134.
15. Мордовин П. Русское военное судостроение в течении последних 25 лет. 1855–1880 гг. / П. Мордовин // Морской сборник. – 1881. – № 11. – С. 158 (Неофиц. отд.); Манн К. А. Указ. соч. – С. 540–544; Арбузов В. В. Броненосцы „Петр Великий” и „Девастейшн” / В. В. Арбузов // Судостроение. – 1984. – № 7. – С. 60–62.
16. Отчет по Морскому ведомству за 1879–1883 годы. – СПб.: Тип. Морского мин-ва, 1885. – С. 42.

Рыжева Н.А. Заложение основ панцерного судостроения в Российской империи в 60-70 гг. XIX ст. *На фоне мировых технических новаций раскрываются реформы в судостроении, положившие начало в строительстве панцирных кораблей.*

Ryzheva N.A. Foundation of bases of armored shipbuilding in the Russian empire in 60-70 the XIX century. *The reforms in shipbuilding, that initiated the construction of armored vehicles are disclosed on the background of the world's technological innovations*

УДК

ВПЛИВ БАХМУТСЬКОГО ПОВІТОВОГО ЗЕМСТВА НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА (1859-1916 рр.)

Татаринів С.Й., канд. істор. наук

(АЕТФ Української інженерно-технічної академії)

У статті розглядається діяльність Бахмутського земства по виконанню положень Реформи 1861 р., землекористування і оподаткування, заходів по забезпеченню населення продовольством на випадок засухи і епізоотій, сприяння залісенню балок, бджільництву, садівництву, впорядкуванню сіл. Вивчені заходи Столипінської реформи в повіті по переселенню до Казахстану, Середньої Азії, Сибіру в 1910-1916 рр.

Питання впливу земських установ на розвиток сільського господарства Російської імперії вивчалоя з початку Реформи 19 лютого 1861 р. та створення земств у працях істориків, економістів, державних діячів другої половини XIX-початку XX століть [1-7].

Вплив земських установ на розвиток сільського господарства другого за величиною повіту Російської імперії – Бахмутського за радянські часи не вивчався. Автор цієї статті вперше звернувся до цього питання [8].

В 1858 році у Катерінославі створюється губернський дворянський комітет із селянської реформи. Від Бахмутського повіту до нього увійшли предводитель дворянства ротмістр барон О.О. Фітінгоф, ротмістр О.І. Плещеев і майор І.Я. Бахирев [9, с.12-24].

У зв'язку з відміною кріпацтва [10] в повіті створюється З'їзд мирових посередників, на яких покладалися обов'язки вирішення питань розмежування поміщицьких і селянських земель. Мирові посередники отримували платню за 72 дні в році по 2-50 в день, що становило 540 рублів в рік кожному [11].

Мирові посередники мали право до 1871 року накладати стягнення на волостного старшину та інших осіб самоврядування (догану, штраф до 5 рублів, арешт на 7 діб) [12].

Головою повітового З'їзду спочатку був предводитель дворян І.О. Карпов. Повіт був поділений на 10 ділянок (заміщено було 8 посад), які очолювали дворяни Є.В. Депрерадович, капітан І.Я. Любіцький, полковник І.М. Станкович, штабс-ротмістр Ф.О. Норберг і полковник О.І. Норберг, брати О.Л. Шахов (Александро-Шульгинська волость) і В.Л. Шахов, брати О.О. і І.О. Карпови, поручик П.С. Гаврилов, урядовець В. О. Карпов. Поміщик Івановської волості поручик М.В. Бабенко був



кандидатом в посередники 5 ділянки, посередником 5 ділянки, потім посередником 1 ділянки [9].

9-10 серпня 1861 року по дорозі з Бахмуту до Святогорського монастиря Олександр II відвідав Званівську волость, яка мала 13089 десятин землі. Цар ознайомився з діяльністю

мирових посередників, відстаив літургію у церкві Архистратига Михаїла села Званівки (про що було встановлено бронзову табличку).

7 квітня 1866 р. Управа доручила всім землевласникам та сільським Товариства надати відомості про кількість землі для обкладання земськими податками. 12 червня Управа поділила повіт та направила на дільниці членів Зібрання [9, с.22].

Узагальнені данні кількості земель були такими:

- степової дворянської землі 361434 дес.
- дворянської лісової 5898 дес.
- неудобій дворянських 34848 дес.
- не дворян 4590 дес.
- без власників 20947 дес.
- земель степових у казенних селян 257666 дес.
- селянських лісів 2476 дес.
- неудобій у селян 11426 дес.
- казенної 272601 дес.
- тимчасово зобов'язані селяни мали 57339 дес.
- гірничого відомства 12357 дес.
- вільних земель 3843 дес.
- у Бахмуті 3700 дес [11].

В 1864-1865 роках для найактивніших діячів Реформи Олександр II заснував срібний хрест “За введення в

дію Положень 1861 року”. По Бахмутському повіту цей хрест отримали О.М. Павлов, голова Мирowego З’їзду О.Я. Любицький, брати Шахови, барон О.О. Фітінгоф. Посереднику О.Л. Шахову селяни Торсько-Олексівського Товариства висловили письмову подяку за пожертвування волосному Правлінню меблів [9,с.27].

Становище селян Бахмутського повіту було складним – до 1861 року середньодушовий наділ склав 3,5 десятини, після – 2,8 десятини. Казенно-кошті селяни отримали 288 тис. дес. землі, або 8 десятин на душу [11]. Викупні платежі в 3-4 рази перевищували фактичну вартість землі, 28% селян залишилися без земельних наділів.

У газеті «Південний край» в 1881 році Онуфрієв В. у статті «Степь богата, а население бедствует» відзначав: «потяглися землероби-працівники в нові краї, шукають землю, а піти в ряди міського пролетаріату не хочуть».

Поміщицькі землі становили у 1884 році 64,5 % загальних земель. На 21 волость в середньому було 25,5 тис. дес. землі, середній розмір наділу на сімю становив 5,5 десятини [13,14].

Вартість десятини у Бахмуті становила 4 рублі, у повіті 41 рубль, у тимчасово зобовязаних селян 21 рубль сріблом [15].

Недоїмка землевласників становила у 1866-1870 рр.: дворян 21089 р., селянських Товариствах 16223 р., нерухоме майно 1242 р. [15]. Для земського земельного податку велися Управою 4 Окладні Книги, 2 її примірника знаходилися у повітовому поліцейському управлінні, бо саме поліція збирала всі податки [15].

У 1872 р. вся орна земля обкладалася податком з десятини 1,5 к., з неудобій 0,4 к. [16].

Земельний податок у 1875 р. становив з 441 тис. дес. дворян 6 коп. з десятини, з 319 тис. дес. селян по 6 коп., з 32 тис. неудобій по 2 коп. [17].

Земці були стурбовані нерівномірністю подушної податі селян. Так, в Новоселівці платили 16 руб. з ревизької душі (величезна сума) в рік, а у Варваровці 3 рублі [17].

Проблемою було переселення селян. Земство заборонило переїзд без «увольнительного свидетельства» волостного Правління, продаж майна та будинків [17, с. 56]. Земство втручалося, коли власники дач-мастків не могли розмежувати землі по 5-6 років. Наприклад, К.І. Родіонов не міг розмежувати свої 500 десятин у Богоявленській дачі з поміщиком Трефільєвим. Земство вирішило мати крім повітового та мирowego землеміров ще й свого. Встановило йому платню 600 рублів на рік, дозволило при обмірах брати за кожну зайву десятину 25 копійок у дохід земства. Витрати на запрошення землеміра повинні були нести землевласники – виділяти плуг та інше [17, с. 59].

Першим сільськогосподарським заходом земства була широка компанія в квітні 1866 року з винищування ховрахів-«овражків». Було пред’явлено селянами 1,264 млн. хвостиків. Поміщики О. і Ф.Плещєєви відзначали, що «деякі відрізують лише хвостики і з забобонів відпускають ховраха живим». Земські діячі дебатовали, що зручніше: виливати ховрахів водою або застосовувати парові машини (при їх нечисленності і дорожнечі)? Врешті-решт,

вирішили замінити здачу хвостиків на здачу нижніх щелеп. Був встановлений штраф з селянина за байдуже ставлення до винищення ховрахів з десятини по 90 копійок [12, с. 55]. У жовтні 1867 року земське зібрання наказало здавати селянам по 3 ховрахи з десятини, по 30 з селянина. Штраф 6 рублів з десятини. Це поширювалося і на купців – по 200 ховрахів з капіталу. Проти були Остроухов і Стрелін. Навіть з власників нерухомості у місті від 1000 рублів – по 30 ховрахів. Повинність виконувалася до 1 червня. Земство виплатило 169 рублів премій Фурсову, Ф. та О. Плещесвим, Розену, Лівену, Давидовичу, Полонській за знищення ховрахів у 1866 р. [12, с. 60].

Питання забезпечення сільського населення продовольством – хлібом на випадок посух було дуже актуальним. Бахмутське земство прийняло хлібні «магазини» (держрезерв на випадок неврожаю). Але по 3 мировій ділянці виявилось, що замість 20 тис. чвертей є тільки 5 тис. чвертей озимини. Вирішено поповнити нестачу житнім зерном врожаю 1866 р. У листопаді 1867 р. гласний Бахірев доповів про те, що по 1 мировій ділянці в наявності є у «магазині» тільки 20% потрібного хліба. О.І. Плещеев доповів, що селяни Івано-Пілля зібрали увесь хліб до «магазину». Мова йшла про видачу хліба удовам та сиротам. Було вирішено взяти з кожної селянської душі до магазинів по чверті зерна. Мирові посередники повинні були простежити за цим [15-17].

У 1872-73 рр. було 226 запасних магазинів, де зберігалось 41775 чвертей зерна [18, с. 134]. В.Юрін вказував на добру якість зерна у 3 магазинах

Гришинської аолості. У Криворіжжі у Юріївці хліб сорний. «Треба перечищати хліб магазинів Андріївської, Степанівської, Селидівської, Новоселівської, Авдотїнської, Солнцівської, Красногорівської (нестача хліба, перечищати весь) волостей. У Петровській, Голіцинівці хліб з вошами, гнилий, нестача». Видавалися жито та ячмінь селянам у Миколаївській, Солнцівській, Гришинській, Троїцькій, Красногорівській, Камишувахській, Луганській, Лисичанській, Званівській, Бахмутській, Серебрянській, Зацевській та інших. Грошовий кредит становив 65 тис.р. під поруку [18].

У 1873 р. стався неврожай у Троїцькій волості. Видано було 192 Товариствам пшениці 1329 чвертів, жита 20061 чверть, ячмяню 24120. Позики безвідсоткові 60 тис р., склалися списки тих, кому потрібно допомогти приговорами Товариств, з поверненням до кінця року. Управа закріпила гласних за волостями: М.Філімовова – Зайцівська, Дружківська, Погорелова – Петровська, Архангельська, С.Шульгіна – Шульгинська, І.Карпова – Андріївська, Солнцевська, Депрерадовича – Камишувахська і інші за Юрним. 23128 р. з страхового капіталу повіту видано 37 Товариствам Криворожської, Петровської, Скотоватської, Торсько-Олексіївської (Дружківської), Луганської (1455 р.), Серебрянської (837 р.), Званівської (1965 р.), Бахмутської (401 р.) волостей, с. Троїцького (6431 р.) [18, с.145].

Неврожаї 80-х років призвели до скорочення запасів хліба у магазинах у 1886 р. до 12 тис. чветей. Було розширено громадські оранки – запаси становили 123 тис. чветей. Були випад-

ки, коли до 1886 р. селяни отримували гроші на неврожай та використовували не за призначенням. Земці придбали хліб у Старобільську, Білгороді, Маріуполі на 88 тис. р. [19]. Загальні виплати становили до 1889 р. 395 тис.р. з імперського капіталу [20].

Чума рогатої худоби 1885 р. викликала загибель 1615 голів, у 1886 – 17,9 тис. [19, с. 235]. У 1893 р. невелика загибель худоби. Перше протисибіркове щеплення худоби провели Ф.І. Плещев (1347 голів овець) та Я.Дик у 1895 р. Потім щеплення вели у економіях Судермана (1665 овець), завод Юза (5350 овець), П.Каменського (1003), Г.Шидловського (3864). Корови та воли щеплювалися у братів Диків – 900 голів, Н.Шмідта – 270, Судермана – 223, Юза – 735, Каменського – 177, Шидловського – 168 голів [21].

У 1890 р було 260 магазинів, де зберігалося 40722 чверті зерна [22]. У 1900 р. 72 тис. селян повинні були здати до магазинів по чверті озимини, 1,4 чверті кожен (355 магазинів). Видано на громадські посіви 876 чвертей, ярини 1537 чвертей [23, с.112].

Для знищення ховрахів використовували двосерністий вуглець. У 1900 р. з повітового складу продано 26 пудів. Знищено 60 тис. ховрахів [23,с.141].

У 1901 р. сталася жорстока посуха, селяни скосили хліб на сіно. На початку травня почалися спека, відсутність дощів, східний вітер, як наслідок неповернуто зерно, сіно було погане. Запаси у магазинах становили 1,32 млн. пудів. Повітовий зїзд вирішив, що за минулі роки селяни мають запаси зерна [24, с. 221].

Відбувся забій худоби селянами, худобу за безцінь скупили спекулян-

ти. Уряд знизив тарифи на перевезення кормів для худоби. Було надіслано вагоно-преси для пакування кормів. Земство тимчасово відмовило у видачі фуражного зерна. На випадок епізоотій були створені «летючі ветеринарні загони» [24, с. 245].

Вирішено було організувати громадські роботи по будівництву доріг. Кредит на них становив 5 тис руб. 29 серпня 1901 р. губернатор збирав голів Управ. 15 вересня міністр МВС вказав, що повітові земства повинні запобігти загибелі худоби від голоду, забезпечити заготівлю кормів, обладнати для населення їдальні та організувати громадські роботи (заготівля каменю, щебню, піску для баласту Катеринославської залізниці, яка мала 2000 верст, будувати підїзди до станцій, розчищати ліси, створити «Дома трудолюбия»), продавати дешевий хліб населенню [25]. В той час 380 «магазинів» зберігали 1.032 млн пудів зерна; було видано на: громадські посіви озимини 365 п., ярини 2333 п., на посіви та харчування селян озимини 1047 п., ярини 13246 п. [25, с.143].

Земство постійно опікувалося питаннями землевпорядкування та створення нормальних умов життя селян.

У 1897 р. при розсадниках 27 шкіл повіту вирощено 14 тис. саджанців плодкових дерев та 12 тис. листяних. Селянам безплатно роздано 388 плодкових та 1299 листяних дерев. Товариство облісіння степів видавало школам насіння в середньому на 4 рб кожній, купляло шовкові кокони. 46 вчителів губернії отримали премії від 5 рублів. У селах бував розізнний вчитель з садівництва [26].

Товариство сприяння облісінню степу Катеринославської губернії пропонувало при народних школах влаштовувати розсадники для селян «для садиб, вулиць, пустирів». Такі розсадники мали у 1897 р. 27 шкіл, у 1901 – 29 шкіл. Вирощувалося понад 30 тис. саджанців плодкових та листяних дерев. Існували шкільні заняття про дерево-розведенню, 30 учнів створили розсадники на приватних садибах. Товариство видавало реманет, насіння, нагороди вчителям. Земство виділило Товариству у 1901 р. 100 рублів [27, с. 11].

У 1901 році бюджет земства виділив 2000 р. на боротьбу з ярами [27, с. 12].

Звіт про укріплення ярів у 1908-1909 рр. помічника таксатора Корпусу лісників О.Федорова містив цікаві відомості про обсяги облісіння ярів. Роботи починав старший таксатор Пугачов біля Криворіжжя, на балках ст. Привольне, Харламів Яр, хут. Завидово с. Шаховка. Висажувалися вербові кілки, тополі, кошикова іва. У селі Луганське на Солоній кручі – по 250 верб і тополь. У Костянтинівському ярі з Бахмуту – 680 верб. У Роздолівському ярі с. Роздолівка 200 верб, 100 тополь. У Бахмутському розсаднику перекопали землю, насіяли дубових жолудів 190 фунтів, насіння білої акації 8 фунтів. Викопані саджанці 6200 дубків, 6000 акації, 1000 аморфи, 30 тополь. Питомник мав 5000 дубів, 16000 акацій, 4000 аморфи, 300 лоху, 500 ясенів, 4000 клена, 79 яблонь [28].

У 1909 р. висажені садженці 2500 сосни, акацій 18,5 тис., 9200 дубів, 2240 тополь, 3800 вербових кілків, 15,7 тис. інших. Загалом 51,8 тис. саджанців. Будували запруды Хорватова

Яру, Завидів, Сергіївці, Криворіжжі. У 1910 р. були оброблені: Завалена Гора, Вороб'їне провалля, Оленівка (запруды, лотки), Намікосовський [29].

Харківське Товариство сільських господарів присудило у 1910 році Я.Діку малу срібну медаль за сименталів. Полтавське Товариство сільських господарів присудило малу срібну медаль К.А. Вестингаузу за сівообороту, досконалу обробку землі та різноманітні культури. Мала срібна медаль Виставкового Комітету Катеринославської виставки 1910 року була присуджена Бахмутському земству «за облісіння яруг та летючих пісків» [30].

О.Федоров звітував, що виділено 3950 р. на 1911 рік. Висаджено 20 тис. вербових кілків у Бахмутських балках, Сергіївці, Гришино – Хорватів яр, Криворіжжі, Завидівській та Абрамівській балках. Існували розсадники в інших місцях [31].

У 1914 р. пісчано-ярова партія, яка мала свій штат, провела обстеження ярів. Укріплені 7 (придорожні, які руйнували полотно у Іванівці, Лисичанську, Зайцевому), відремонтовані 2, заліснені 5 (площею 2 десятини, 5000 садженців) [32]. Потребували ремонту 10 ярів. У Бахмутській волості існувало 166 ярів – 270 десятин, використано на обстеження 11,7 р. на яр [33]. На 1915 р. віділено 4000 рб., на обстеження 500 р. [34].

У 1899 р. губернське Товариство бджільництва вирішило створити медогінний завод, вивчити ринки збуту, розіслати по повітах бжжоляра з пересувним музеєм, де б показувати селянам знаряддя бджільництва, види вуликів, збирати статистичні відомості. У

Катеринославі створили зразкову пасіку, склад знаряддь, музей, бібліотеку. У кожному повітовому місті організували виставки, преміювали пасічників. Видавали часопис. Бахмутське земство внесло Товариству 100 р. у 1899 р. [35].

Для складання зводу топографічних карт Земством у 1909-10 рр. було залучено підполковника Генерального штабу у відставці О.Ізмайлова та інженера-картографа П.Сапліцу [36]. Топографічні вимірювання здійснювалися низкою робітників та приладом „далекомір-висотомір”, теодолітом для виміру відстані в 750 саженив, рейок висотою 3,5 саж. У 1909 році було обстежено 5800 десятин площ, 1910 році – 48 000 десятин.

Земство фінансувало розвідки джерел питної води [36]. Як правило, в першу чергу буріння свердловин виконувалося при міністерських школах землеробства. З 1 по 17 березня 1909 р. було збудовано свердловину в селі Троїцькому, потім с. Кочуренському, Лисичанську, Селідовому, на дачах сіл Олексіївка, Андріївка, Гришине та Новоекономічне. Буріння велося ударним методом, було 12 комплектів бурів. Робітників наймали в Охтирському повіті, але робочих рук не вистачало. Тому в роботі знаходилися 5-8 бурів. Спочатку роботами керував інженер О.І. Сегаль, потім П.І. Сапліца. Першу воду отримували в покладах глини, другий шар знаходився на глибині 12-13 саженив, у пливунах третичного періоду. Проводився підрахунок добового дебету води [36, с. 45].

З серпня 1910 року було примінено обертовий бур для контрольного та допоміжного буріння. Використання обер-

тового бура підняло продуктивність праці – за 50 буроднів було пройдено 1317 погонних футів. Вартість одного сажено становаила 2 рублі. Використання нового буру дозволило земству мати економію 2500 рублів [36, с. 47].

Важливим напрямом були продаж заліза [37] та сільгоспремнаненту. Продаж заліза за 1905 р. зі складів становив: Бахмутський 2055 р., 87089 пудів, Гришинський 879 р., 22259 п., Лисичанський 934 р., 21421 п. Були витрати на службовців, займ, бланки, ревізії, податки, ремонт стелажів, сарай Бахмутського складу, ремонти, поденним робітникам, оренда у Лисичанську [38].

Постановою Земських зборів 1909 р. створено склад сільгоспмашин для продажу комісійно [38]. З 12 заводів 10 відповіли на запит. Зі складу продано сівалки, букери.

Було організовано продаж насіння з земського складу у 1910 р., нові склади відкрили у Гришиному та Лисичанську. Волостні Правління не відповіли на запити, які культури потрібні, крім Гришиного та Гродівки. Тому залишили склад у Бахмуті. Насіння придбали у Кам'янській дільниці. Витрачено 1487 р., більше всього продано насіння трав, корнеплодів, кавунів. Залишки були кукурудзи «Чинквантіно» та кормових гарбузів. Прибуток становив всього 52 рублі. Була потреба у баштанних та траві «Могара» [36].

Земство у 1910 р. виділило на придбання 2 племінних жеребців 700 р., страхування племінної худоби 100 р. [36].

У 1910 р. Управа прийняла подання до МВС про позички на черепичні дахи селян щорічно по 20 тис. руб. Було отримано 51 тис. руб., в тому чис-

лі на пічників 9600 руб. (по 600 на рік), 9600 руб. інструкторам будівництва (8 осіб по 1200 руб з оплатою поїздок земством), 3200 руб. дотації селянським черепичним заводам. Управа запросила пічників та консультантів [36, с. 50].

Присуджена велика кількість золотих та срібних медалей за биків, племінних жеребців, симентальських корів, свиней, овець, продукти сільського господарства, представлених на Катеринославській виставці 1910 року. Потужне підсобне виробництво мав Юзівський металургійний завод.

У зв'язку з початком Столипінської земельної реформи Г.О. Смекалов від губернського Правління зустрівся з заступником міністра МВС Новицьким. Смекалова прийняв керуючий переселенською справою Г.Глинка. Від повіту присутній на нараді був агент з переселення Єфімцев. 18 березня 1910 р. дозвіл на переселення отриманий був на Балаганський повіт Іркутської губернії, Нерчинський округ Забайкалля [39].

«Великі села Гришине, Государів Байрак, Троїцьке Луганське, Селідове переходять на відруби та хутори з невелики наділами. Вести господарство їм складно. 926 селян готові переселятися без позики держави» [39].

Управа мала агента у Бахмуті, в Алтайському окрузі, Акмолинській, Тургайській, Семиреченській областях. Витрати становили 12 тис. р. Інші повіти губернії не мали такої організації [39].

В 1914 році влітку гласний Земства Антон Михайлович Мішенев відвідав Томськ, Акмолинський район і вивчив становище переселенців з повіту. Він доповів Земству, що переселення потрібно продовжувати, заздалегідь ви-

вчати землі, селити бахмутчан купно, продовжити роботу старшого агента по переселенню в Бахмуті і агентів в Сизрані і Челябінську, агенти на місцях повинні допомагати в облаштуванні – придбанні лісу, будматеріалів, вирішувати конфлікти з місцевим населенням [40].

З 1913 р. [41] земство направило на нові місця 595 «ходоків», допомогло переселенню 1129 сімей (7903 осіб), в 1914 році було 644 «ходоків», переселилося 997 сімей (5004 людини) [40]. За 2 роки повернулося в повіт 27 сімей. Найбільший відтік пов'язаний з самотніми селянами. Селяни стали прагнути в Семіріченську і Сирдар'їнську області, на Романовську зрошувану ділянку Ходженту, де більш теплий клімат. Було вирішено відправити 2 «ходоків» (310 рублів) на Далекий Схід [42]. Для переселенців Земство купило землю: в Акмолинській області 7929 десятин, в Тургайській 8594 дес., в Семиріченській 2099 дес., в Семипалатинській 9140 дес. Всього Земством за 2 роки було куплено 79,5 тис. десятин, освоєно переселенцями 40 тис. десятин [43].

Таким чином, вивчення Звітів повітової управи, журналів засідань земського зібрання, кошторисів свідчить про те, що Бахмутське земство успішно запобігало голоду, ретельно вело облік земель повіту, впроваджувало нові технології, роботи з забезпечення селян питною водою, запобігало епізоотіям, руйнуванню землі, сприяло облісінню, садівництву, бжолярству, піклувалося про більш цивілізований вигляд селянських осель (цегла, черепиця).

Багато чого сьогодні сільське самоврядування втратило...

ЛІТЕРАТУРА

1. Безобразов В.П. Земские учреждения и самоуправление. – М., 1874.
2. Кузнецов Н.И. Систематический свод указов Правительствующего Сената, последовавших по земским делам, 1866-1900 гг. – СПб., Тип. Колпинского, 1902.
3. Сазонов Г.П. Обзор деятельности земств по народному продовольствию (1865-1892 гг.). – СПб., 1893. Он же. Обзор деятельности земств по сельскому хозяйству (1865-1895). – СПб., 1896.
4. Бажаев В.Г. О правительственной и земской агрономии. – М., 1897.
5. Горемыкин И.Л. Свод узаконений и распоряжений правительствна об устойчиве сельского состояния и учреждений по крестьянским делам. Изд. 4-е. доп. – СПб., 1900. – 45 с.
6. Вороновский В.М. Об устройстве крестьянских обществ. – СПб., 1904.
7. Великая реформа. Русское общество и крестьянский вопрос в прошлом и настоящем. Т. 1-6. – М., Изд Сытина, 1911.
8. Татаринов С.И., Тутова Н.О. Нариси історії самоврядування у Бахмуті та повіті. – Артемівськ, 2008. – 226 с.
9. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1901 год.
10. Циркуляр МВД начальникам губерний от 7 дек. 1860 г. // Сборник правительственных распоряжений по устройству быта крестьян, вышедших из крепостной зависимости. Т. 1. – СПб., Тип. МВД, 1862-64. – С. 226-229. Положение о земских учреждениях со всеми относящимися к нему узаконениями, судебными и правительственными разъяснениями. Сост. Мыш М.И. – СПб., Тип. Лебедева, 1886. – 948 с. Устав сельского хозяйства // Свод законов Российской империи. В 16 т. Т.2. – СПб., 1892.
11. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1867 год. – Екатеринослав, 1867.
12. Журналы Бахмутского уездного собрания. Екатеринослав. – 1867. – 119 с. Отчет Бахмутской уездной земской управы за 1870 год к V-му очередному земскому собранию. – Екатеринослав, 1871. – 51 с.; 1 л. табл.
13. Отчет управы с 1 января 1883 года по 1 января 1884 года // Журналы Бахмутского XVIII очередного собрания 1883 г. и чрезвычайного 23 мая 1884г. – Бахмут, 1884. – 338 с.
14. Отчет Управы с 1 января 1884 года по 1 января 1885 года // Журналы Бахмутского XIX очередного собрания 1884 года. – Бахмут, 1885. – 456 с.
15. Доклады управы с 1 июля 1871 по 1 июля 1872. – Бахмут, 1871. – 83 с.; 1 табл.
16. Доклады управы с 1 июля 1872 по 1 июля 1873 года VIII очередному уездному земскому собранию. – Бахмут, 1873. – 97 с.
17. Доклады управы с 1-го января 1875 по 1-е января 1876 года XI очередному уездному земскому собранию. – Бахмут, 1876. – 90 с.
18. Доклады управы с 1 июля 1873 по 1 июля 1874 IX очередному уездному земскому собранию. – Бахмут, 1874. – 95 с.
19. Отчет Бахмутской уездной управы за 1886 год. С прил. докладов Управы и журналов XXI очередного собрания. – Бахмут, 1887. – 494 с.
20. Отчет Бахмутской уездной управы за 1889 год. С прил. докладов Управы и журналов XXIV очередного собрания. – Бахмут, 1890. – 401 с.
21. Отчет Бахмутской уездной управы за 1895 год. С прил. докладов Управы и журналов XXX очередного собрания. Бахмут, 1896. – 488 с.
22. Отчет Бахмутской уездной управы за 1890 год. С прил. докладов Управы и журналов XXV очередного собрания. Бахмут, 1891 – 405 с.
23. Доклады управы XXXV очередному уездному земскому собранию 1900 г. Бахмут, 1900. – 59 с. Отчет Бахмутской уездной управы за 1900 год. С прил. журналов XXXV очередного собрания. 1901. – 244, 177, 77 с.; 1 табл.
24. Отчет Бахмутской уездной управы за 1901 год. С прил. журналов XXXVI очередного собрания. – Бахмут, 1901. – 64 с.
25. Доклад Бахмутской земской управы XXXVII очередному уездному собра-

- нию. Бахмут, 1901. 56 с. Продолжение 1. 36 с. Продолжение 2-е. – 25 с.
26. Отчет Бахмутской уездной управы за 1897 год. С прил. журналов XXXII очередного уездного собрания. – Бахмут, 1898.
 27. Отчет Бахмутской уездной управы за 1902 год. С прил. журналов XXXVII очередного собрания. Ч.1. 1903. – 67, 213, 160 с.; Денежный отчет Бахмутской уездной управы. – Бахмут, 1903. 105, 106 с.
 28. Отчет Бахмутской уездной земской управы за 1908 год. Ч.2. – Бахмут, 1909. Денежный отчет управы за 1908 г. – Бахмут, 1909. – 283 с., 1 табл.
 29. Смета Бахмутской уездной управы на 1909 год. – Бахмут, 1909. 182 с.
 30. Южно-русская выставка. Альбом. Екатеринбург, 1910.
 31. Смета Бахмутской уездной управы на 1911 год. Бахмут, 1911. – 200 с. Отчет Бахмутской уездной управы за 1911 год. Бахмут, 1912. – 405 с.
 32. Отчет Бахмутской уездной управы за 1899 год. С прил. журналов XXXIV очередного собрания. – Бахмут, 1899. – 275 с. Доклад Бахмутской уездной управы XXXIV очередному земскому собранию 1899 г. – Бахмут, 1899. – 61 с.
 33. Доклад Бахмутской уездной земской управы 49 очередному собранию по агрономическому отделу. – Бахмут, 1914. – 25 с.; 2 л. табл.
 34. Смета Бахмутской уездной управы на 1915 год. Бахмут, 1915. 252 с., 1 л. диагр.
 35. Журналы XXXIII очередного Бахмутского уездного земского собрания 1899. – Бахмут, 1900. – 423 С; 1 табл. Журналы XXXIV очередного собрания. – Бахмут, 1900. – 275 С.
 36. Отчет о гидротехнических работах Бахмутского уездного земства, произведенных в 1910 году. – Харьков, Тип. Дарре, 1910. Доклад Бахмутской уездной управы 45-му очередному собранию 1910 года. – Бахмут, 1910. – 267 С; 1 табл.
 37. Отчет по продаже населению железа Бахмутской уездной земской управы. – Бахмут, 1905. – 35 с.
 38. Отчет Бахмутской уездной управы за 1905 год. Ч.1. Бахмут, 1906. 45 с. Отчет за 1905 год. Ч.2. Денежный отчет. – Бахмут, 1906. – 381 с., 2 л. табл.
 39. Доклад члена Бахмутской уездной управы Георгия Алексеевича Смекалова заведывающего Агрономическим отделом 45-му очередному земскому собранию. 1910 г. Вып. 5-й № 53-60. – Бахмут, 1910. – 17 с. Его же доклад 45-му очередному. 1910 г. Вып. 10-й № 101-103. – Бахмут, 1910. – 12 с.
 40. Смета Бахмутской уездной земской управы на 1914 год. Бахмут, 1914. – 240 с., 1 л. диагр.
 41. Журналы Бахмутского уездного земского собрания 1913 года. Бахмут, Тип. Вальдштейна, 1913. Отчет Бахмутской уездной земской управы за 1913 год. Бахмут, Тип. Вальдштейна, 1914.
 42. Доклад Бахмутской уездной управы 49 очередному уездному собранию по агрономическому отделу. Бахмут, 1914. – 25 с.; 2 л. табл. Отчет Бахмутской уездной земской управы за 1914 г. – Бахмут, Тип. Вальдштейна, 1915.
 43. Журнал Чрезвычайного собрания Бахмутской уездной управы 31 марта 1915 г. – Бахмут, Тип. Вальдштейна, 1915.

Татарин С.И. Влияние Бахмутского уездного земства на развитие сельского хозяйства (1859-1916 гг.). *В статье рассматривается деятельность Бахмутского земства по выполнению положений Реформы 1861 г., землепользования и налогообложения, мер по обеспечению населения продовольствием на случай засухи и эпизоотий, содействия облесению балок, пчеловодству, садоводству, благоустройству сел. Изучены меры Столыпинской реформы в уезде по переселению в Казахстан, Среднюю Азию, Сибирь в 1910-1916 гг.*

Tatarinov S.I. The influence of Bakhmut county council (zemstvo) on the development of agriculture (1859-1916). *The article investigates the activities of Bakhmut district council (zemstvo) aimed at the implementation of 1861 reform's regulations, land tenure, taxation, and measures taken to provide the population with to assist in afforestation of gullies, bee – keeping, gardening and improvement of villages. The stolypin reform's measures in the country (uyezd) concerning the immigration to Kazakhstan, Middle Asia and Siberia in 1910 – 1916 are investigated in the article.*

УДК 520.27

РАДИОАСТРОНОМИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В НИИ «КРЫМСКАЯ АСТРОФИЗИЧЕСКАЯ ОБСЕРВАТОРИЯ» (1952—2010 ГГ.)

Ермолов П.П., канд. техн. наук

*(Крымский научно-технологический центр им. проф. А.С. Попова,
Севастопольский национальный технический университет)*

В статье рассмотрена история радиоастрономических исследований в НИИ «Крымская астрофизическая обсерватория» (НИИ «КрАО») в 1952—2010 гг. Выделены узловые моменты и проведена периодизация развития НИИ «КрАО»: создание отдела радиоастрономии в пос. Научный, перемещение на ЮБК в связи с завершением строительства радиотелескопа РТ-22 и его полномасштабное включение в международную сеть радиоинтерферометров со сверхдлинными базами.

Одной из задач истории науки и техники при исследовании многочисленных фактов является их обобщение и выявление узловых моментов, в которые происходили коренные изменения в том или ином предмете исследования. Вся история исследований в области радиотехнологий в Крыму включает в себя 6 периодов. События, о которых пойдет речь в настоящей статье, относятся к 4-му, 5-му и 6-му периодам [1]. Целью публикации является решение этой задачи по отношению к радиоастрономическим исследованиям в НИИ «КрАО».

НИИ «Крымская астрофизическая обсерватория» (НИИ «КрАО»), отме-



тивший в 2008 г. 100-летие своего основания, входит в число основных радиотехнологических объектов Крыма. В юбилейном 2008 г. было опубликовано ряд работ [2–4], в которых приведены многочисленные результаты исследований, выполненных в лаборатории радиоастрономии за весь период ее существования. В работе [5], кроме этого, рассмотрены исторические аспекты создания и развития этого направления в НИИ «КрАО».

Узловыми моментами в проведении радиоастрономических исследований в КрАО являются создание отдела радиоастрономии в п. Научном,